

شیوه های تحصیل رشد معنوی از منظر قرآن

فاطمه امیری^۱

چکیده

موضوع شیوه های تحصیل رشد معنوی از منظر قرآن از جمله موضوعات مهم در حوزه های دینی و قرآنی می باشد. انسان در این جهان در مسیر رشد و تکامل قرار دارد و هدف نهایی رسیدن به قرب الهی می باشد و در این راه از ابزار جسم و روح بهره می گیرد تا رشد یابد و به تعالی برسد. رشد حقیقی در قرآن، رشد معنوی، رشد ایمان و تکامل اخلاقی می باشد. از آنجایی که امروزه کشورهای بیگانه سعی در آن دارند که از طرق مختلف مسلمانان و به خصوص جوانان را از قرب الهی دور کنند و به آن ها بفهمانند که در اصل خدایی وجود ندارد و به انحراف بکشانند؛ لذا ضروری بوده که این موضوع مورد تبیین قرار گیرد و هدف در آن بیان روش های تحصیل رشد معنوی از منظر قرآن می باشد که به صورت کتابخانه ای گردآوری شده است. یافته های تحقیق حاکی از آن است که انسان با تقویت ایمان و اعتقاد به خدا و تفکر و اندیشیدن در خود و خلقت کائنات و همچنین ذکر و دعا و ترک زشتی و انجام خوبی؛ می تواند به بالاترین و عالی ترین درجات رشد معنوی برسد.

کلیدواژه ها: معنویت، تکامل، رشد

^۱ - سطح ۲، حوزه علمیه ریحانه النبی (صلی الله علیه وآله)، fmz747998@gmail.com

مقدمه

رشد معنوی در حقیقت به خدا رسیدن و تقرب به خداوند و به رنگ خدا در آمدن است که موجب رستگاری ابدی انسان می گردد و او را از مهلکه های دنیوی و اخروی نجات می دهد و به کمال می رساند. هدف از رشد معنوی این است که انسان خودش را به خداوند نزدیک کرده و از کمالات انسانی برخوردار شود و در برابر رشد معنوی انحطاط معنوی قرار می گیرد که مراد از آن این است که انسان فاقد ارزش های انسانی شده و فاصله اش از خداوند بیشتر می شود. از آنجایی که رشد معنوی باعث دستیابی انسان به مراتب و کمالات بالاتر می شود و سعادت نهایی او را در پی دارد لذا ضروری بوده که به چنین بحثی پرداخته شود. با توجه به اهمیت رشد معنوی در زندگی انسان و هدفی که در آن وجود دارد، هدف در این مقاله تبیین شیوه های تحصیل رشد معنوی از منظر قرآن می باشد. موضوع مورد نظر از زمان قبل از اسلام وجود داشته ولی در طول تاریخ در کشورهای اسلامی گسترش پیدا کرده و باعث انحطاط کشورهای بیگانه و پیشرفت جامعه اسلامی شده است. در این تحقیق بنا می باشد که به سؤالاتی پاسخ دهیم که از جمله آن اهمیت رشد معنوی در قرآن چیست؟ مراحل تحصیل رشد معنوی انسان کدامند؟ شیوه های تحصیل رشد معنوی از منظر قرآن کدامند؟.

در رابطه با این موضوع منابع متشابه متنوعی وجود دارد و از جمله منابعی که از آنه برای مقاله استفاده شده کتاب «غفلت در فرهنگ اسلامی» نوشته زیبا جهازی است، نویسندگان آن بیان نموده؛ غفلت زدایی می تواند یکی از مراحل مهم دستیابی به رشد معنوی در زندگی دنیوی و اخروی باشد، و همچنین کتاب «مراتب کمال انسان از دیدگاه قرآن» نوشته عبدالحسن عاصمی، نویسندگان در این کتاب با رویکردی قرآنی و روایی مراتب مختلف کمال انسانی و نیز راهکارهای دستیابی به آن را بیان نموده و کتاب «عوامل رشد معنوی» نوشته محدثی ناطقی که نویسندگان در آن علاوه بر بیان اهمیت و عوامل رشد معنوی روش هایی را برای دستیابی بدان بیان نموده است.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- تکامل

تکامل به معنای تمام شدن. دگرگونی تدریجی چیزی که موجب سازگاری بیشتر آن با محیط می‌شود.^۱ و در اصطلاح سیر بسوی کمال را می‌گویند، برای مثال در فلسفه آمده است که هر ممکن، امکان وجودی خاص دارد که در خلع و لبس‌های صور متعاقبه مراتب آن را طی می‌کند. از جمله انسان هم مراتب کمال را طی کرده به وسیله کسب فضائل به عالی‌ترین مرتبه می‌رسد.^۲

۱-۲- رشد

رشد، عبارت است از تغییراتی که در جهت پیشرفت و کمال با یک نظم و ترتیب خاصی به عمل می‌آید و هیچ وقت متوقف نشده و به عقب برنمی‌گردد.^۳ و در اصطلاح، به معنای توانایی انسان در تفکر و اندیشیدن است که منجر به تصمیم‌گیری متعارف و عادی، با رعایت مصلحت خویش در امور مالی می‌گردد.^۴

۱-۳- معنویت

معنویت در لغت مصدرجعلی از «معنوی» و به معنای معنوی بودن است. واژه معنوی منسوب به معناست. همچنین معنوی به معانی مختلف مثل؛ حقیقی، راست، اصلی، ذاتی، مطلق، باطنی و روحانی و نیز به معنایی که فقط به وسیله قلب شناخته می‌شود و زبان را در آن بهره‌ای نیست، به کار می‌رود.^۵

^۱ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، ص ۷۶۷.

^۲ - سجادی، فرهنگ و اصطلاحات و تعبیرات عرفانی، ص ۲۵۴.

^۳ - نجاتی، روان‌شناسی رشد، ص ۲۰.

^۴ - [wikihoghoogh. Net](http://www.wikihoghoogh.net).

^۵ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، ص ۴۳.

۲- رشد معنوی و اهمیت آن در قرآن

یکی از مهم ترین ابعاد رشدی انسان، رشد معنوی است. انسان که عصاره هستی است و به لحاظ هدف الهی و غایت خود به سوی محبوب و معشوق در حرکت است، قطره ای است که تنها وصول به دریای هستی را می جوید و موجی است که آسودگی خود را در لقای الهی دیده و تنها به یاد او آرام می گیرد. حشمت و جلال انسانی و سلطنت و اقتدار آدمی زمانی به کنار می آید که انسان مقام (عند ملیک مقتدر) را در آغوش آورد.^۱ در تفکر اسلامی و بر پایه انسان شناسی اسلامی، انسان بزرگتر از آن است که در قالب صرفاً مادی بگنجد؛ زیرا او فقط ماده نیست. انسان واجد یک عنصر غیر مادی است، این عنصر غیر مادی چنان که مکتب اسلام به ما می آموزد همان روح الهی است. آزادی انسان، وحدت انسان و تقسیم ناپذیری آن، درونی بودن تجربه حقیقت الهی انسان، خودآگاهی ذاتی انسان، مختار بودن انسان، مسئول بودن انسان، امانتداری انسان، خلافت الهی انسان، کرامت انسان و جاودانگی حیات انسان از جمله ویژگی های بعد معنوی وجودی انسان می باشد.^۲ داشتن خاطری آرام و ذهنی آسوده، آرزوی هر انسانی است. بسیاری از تلاش های بشریت نیز برای رسیدن به این هدف است. در آموزه های دینی، رسیدن به این هدف تنها در گرو رشد معنوی است؛ برخلاف بسیاری از مکاتب مادی که رسیدن به آرامش را در گرو رسیدن به ثروت بیشتر و مقام بالاتر و... می دانند، اما وجود اضطراب فراوان و بیماری های روانی در افرادی که به این ثروتها و زیباییهای ظاهری رسیده اند، نشانگر بی اساس بودن نظرات مادی گراهاست؛ بنابراین راه حل درست برای داشتن آرامش واقعی همان رشد معنوی است.^۳ رشد معنوی با بی اهمیت شمردن مسائل دنیایی (که بخش اعظم اضطراب افراد به سبب توجه به این امور کم اهمیت دنیاست که افراد اهمیت زیادی به آنها داده اند) و تعیین هدف درست برای انسان (خداپرستی) عامل مهمی و اساسی در ایجاد آرامش آدمی است، بدیهی است وقتی آرامش واقعی به دست آید، زندگی دنیا سهل و آسان می شود. رشد معنوی کارکرد دیگر نیز دارد که در زمینه امور اخروی است. از آنجایی که بالاترین نعمت آخرت رسیدن به قرب الهی و در واقع هدف خلقت انسان رسیدن او به قرب الهی است، رسیدن به این

۱- جوادی آملی، صورت و سیرت انسان در قرآن، ص ۱۴.

۲- هاشمیان، علم النفس از دیدگاه دانشمندان اسلامی، ص ۱.

۳- ناطقی، عوامل رشد معنوی، ص ۱۲۶.

مقام با رشد معنوی محقق می شود. خداوند در مورد قرب الهی می فرماید: «وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ» (آری) در آن روز صورت هایی شاداب و مسرور است و به پرودگار می نگرد^۱. بنابراین رشد معنوی سعادت هر دو دنیای فرد را تأمین می کند و این گونه نیست که تنها برای سعادت اخروی باشد، ولی سعادت دنیا را تأمین نکند رشد معنوی با تغییر طرز فکر و نگرش های فرد، سعادت دنیای او را نیز تأمین می کند و او را از افکار نادرستی که سبب اندوه و اضطرابهای دنیایی او می شود، نجات می دهد؛ بنابراین از آنجایی که خوشبختی در دنیا و آخرت با رشد معنوی به دست می آید، لازم است آدمی با شناسایی عوامل و موانع رشد معنوی، سعادت خود را به دست آورد^۲. انسان در این جهان در مسیر رشد و تکامل قرار دارد و هدف نهایی رسیدن به قرب الهی می باشد و در این راه از ابزار جسم و روح بهره می گیرد تا رشد یابد و به تعالی برسد. رشد حقیقی در قرآن، رشد معنوی، رشد ایمان و تکامل اخلاقی می باشد. جنبه ای که انسان باید با اختیار خودش آن را کسب نماید و مدارج آن را ببیماید و گرنه تمام انسانها در مراحل خلقت و رشد جسمانی یکسانند و آنچه یکی را بر دیگری ممتاز می گرداند درجه رشد ایمان و تقوا می باشد. ایمان، جایگزین شدن اعتقاد در قلب است، کأنه شخص با ایمان به کسی که به درستی، راستی و پاکی وی اعتقاد پیدا کرده، امنیت می دهد؛ یعنی آنچنان دلگرمی و اطمینان می دهد که هرگز در اعتقاد خویش دچار شک و تردید نمی شود، چون آفت اعتقاد و ضد آن شک و تردید است^۳. خداوند در مورد ایمان می فرماید: «وَ إِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ» «و هنگامی که بندگان من از تو درباره من سؤال کنند، بگو: من نزدیکم! دعای دعا کننده را به هنگامی که مرا می خواند، پاسخ می گویم پس باید دعوت مرا بپذیرند و به من ایمان بیاورند تا راه یابند و به مقصد برسند»^۴. بنابراین می توانیم بگوییم اولاً تمام انسانها بر مبنای فطرت در مسیر رشد قرار دارند و ثانیاً زمانی که انسان قدرت فکری لازم را برای انتخاب راه درست و حق از راه نادرست و باطل پیدا کند، باید بر اساس انتخاب و اختیار خود راه رشد را برگزینند و راه رشد

۱- سوره قیامت، آیه ۲۳.

۲- ناطقی، عوامل رشد معنوی، ص ۲۱۵.

۳- طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۱۷۳.

۴- سوره بقره، آیه ۱۸۶.

کن و چون تصمیم گرفتی بر خدا توکل کن، زیرا خداوند توکل کنندگان را دوست می دارد.^۱ و نجات از رنج و عذاب پس از مرگ «مَنْ يُصْرِفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ» «هرکس که در چنین روزی (بلا) از او بگردد، به راستی خداوند! بر او رحمت آورده است و این رستگاری آشکاری است»^۲.

نتیجه گیری

^۱ - سوره آل عمران، آیه ۱۵۹.

^۲ - سوره انعام، آیه ۱۶.

موضوع شیوه های تحصیل رشد معنوی از منظر قرآن از جمله موضوعات مهم در حوزه های دینی و قرآنی می باشد. بالاترین نعمت آخرت رسیدن به قرب الهی و در واقع هدف خلقت انسان رسیدن او به قرب الهی است، رسیدن به این مقام با رشد معنوی محقق می شود و در تعالیم دینی بر وجود خالق و وجوب ارتباط با او توجه فراوانی شده است. لذا از آنجایی که انسان خواهان خوشبختی و سعادت در آخرت و نیز در دنیا است، نیازمند چیزی برای رسیدن به این سعادت است و رشد معنوی همان چیزی است که انسان را به هدف غایی خود که همان قرب الهی است، می رساند. رشد معنوی انسان در گرو عمل اوست. هر عمل پرتویی از وجود انسان است و هر قدر عمل گسترش یابد، وجود انسان در حقیقت توسعه یافته است. رشد معنوی، سعادت دنیای فرد را تأمین می کند و او را از افکار نادرستی که سبب اندوه و اضطراب های دنیایی او می شود، نجات می دهد؛ بنابراین از آنجایی که خوشبختی در دنیا و آخرت با رشد معنوی به دست می آید، لذا ضروری بوده که به این بحث پرداخته شود و برهمین اساس هدف تبیین شیوه های تحصیل رشد معنوی از منظر قرآن بوده است. حاصل آنکه هدف از خلقت انسان، رشد معنوی در جهت قرب به خداوند است که انسان را به کمالات و مراتب عالی و برتر می رساند. از این رو در مقاله حاضر پس از تبیین اهمیت رشد معنوی در قرآن به بیان مراحل تحصیل رشد معنوی همچون موعظه، غفلت زدایی، هدایت گری و رحمت الهی پرداخته و در آخر به موضوع اصلی مقاله یعنی روش های تحصیل رشد معنوی از منظر قرآن از جمله اندیشیدن و تفکر در خود و خالق، کسب علم، تقویت اعتقاد و ایمان به خدا، ترک بدی ها و زشتی ها و انجام خوبی ها، ذکر و دعا کردن و ... پرداخته شد. به نظر می رسد که خوشبختی و سعادت انسان در دنیا و آخرت در گرو رشد معنوی می باشد.

منابع و مآخذ

*قرآن

الف) کتب فارسی

- ۱- جوادی آملی، حسن، صورت و سیرت انسان در قرآن، قم: بوستان، چاپ دوم، ۱۳۸۱.
- ۲- —عبداهل، تفسیر موضوعی قرآن، جلد ۱۱، قم: نشر اسراء، چاپ اول، ۱۳۷۸ ش.
- ۳- جهازی، زیبا، غفلت در فرهنگ اسلامی، تهران: مطهر، چاپ اول، ۱۳۸۸ ش.
- ۴- دستغیب، عبدالحسین، تفکر، قم: نورالصادق، چاپ دوم، ۱۳۶۲ ش.
- ۵- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران: دانشگاه تهران، چاپ سوم، ۱۳۷۷ ش.
- ۶- رفیعی محمدی، ناصر، رشد و تعالی انسان از منظر قرآن و روایات، قم: بوستان، چاپ اول، ۱۴۰۰ ش.
- ۷- روحانی نژاد، حسین، جایگاه کرامات در رشد معنوی، قم: خلق، چاپ اول، ۱۳۹۹ ش.
- ۸- صفائی حائری، علی، رشد، قم: لیلہ القدر، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۱ ش.
- ۹- عاصمی، عبدالحسن، مراتب کمال انسان از دیدگاه قرآن، قم: طلعه نور، چاپ اول، ۱۳۹۳ ش.
- ۱۰- عبداهل زاده، زینب، رحمت خداوند در هستی، قم: دانش آور، چاپ اول، ۱۳۹۷ ش.
- ۱۱- گل صنم لو، مینا، نیایش و رشد معنوی، قم: امتداد حکمت، چاپ اول، ۱۳۸۸ ش.
- ۱۲- محدثی، جواد، موعظه، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۹۰ ش.
- ۱۳- ناطقی، محمدتقی، عوامل رشد معنوی، تهران: سایه، چاپ اول، ۱۳۷۵ ش.
- ۱۴- هاشمیان، احمد، علم النفس از دیدگاه دانشمندان اسلامی، تهران: دانشگاه پیام نور، چاپ چهارم، ۱۳۸۷ ش.

ب) کتب عربی

- ۱۵- ابن بابویه، محمد بن علی، **من لا یحضره الفقیه**، جلد ۱، قم: انتشارات اسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۳ ق.
- ۱۶- ابن سینا، حسین بن عیاض، **الشارات و التنبیها**، ج ۳، قم: بوستان، چاپ دوم، ۱۳۸۷ ش.
- ۱۷- ابن فارس، احمد، **معجم مقاییس اللغة**، ج ۲، بیروت: دارالسالمیه، چاپ اول، ۱۴۱۰ ق.
- ۱۸- الجوهری، اسماعیل بن حمار، **الصحاح**، ج ۲، بیروت: دارالعلم، چاپ دوم، ۱۴۰۷ ق.
- ۱۹- المصطفوی، حسن، **التحقیق**، ج ۹، تهران: وزارت ارشاد، چاپ هشتم، ۱۳۷۴ ش.
- ۲۰- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، **غررالحکم و دررالکلم**، قم: دارالکتب السلامی، چاپ اول، ۱۴۱۰ ق.
- ۲۱- طباطبایی، محمدحسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، ج ۱ و ۲ و ۸ و ۱۷، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، تهران: امیرکبیر، چاپ پنجم، ۱۳۷۸ ش.
- ۲۲- طیب، عبدالحسین، **اطیب البیان فی تفسیر القرآن**، ج ۱۳، تهران: انتشارات اسالم، چاپ دوم، ۱۳۷۸ ش.
- ۲۳- عبدالمنان، حسان، **معجم الفاظ القرآن الکریم**، ج ۱، تهران: ناصرخسرو، چاپ دوم، ۱۳۶۳ ش.
- ۲۴- کلینی، محمد بن یعقوب، **کافی**، ج ۲، تهران: دارالکتب السالمیه، چاپ دوم، ۱۴۰۷ ق.
- ۲۵- فیومی، احمد بن محمد، **المصباح المنیر**، قم: دارالهجره، چاپ دوم، ۱۴۰۵ ق.
- ۲۶- مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، ج ۳ و ۱۰، تهران: دارالکتب السالمیه، چاپ سیزدهم، ۱۳۷۳ ش.
- ۲۷- نوری طبرسی، میرزا حسین، **مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل**، ج ۲، قم: آل البیت، چاپ اول، ۱۳۶۹ ش.

ج) سایت ها

Hawzah.net

۲۸- تحصیل و کسب علم قرآن، ۲۳/۲/۱۳۹۷،

wikihoghiogh.net

۲۹-